

NASTANAK DEMOKRACIJE U ATENI

Paun, Barbara

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Polytechnic in Pozega / Veleučilište u Požegi**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:112:822867>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-23**

VELEUČILIŠTE U POŽEGI
STUDIA SUPERIORA POSEGANA

Repository / Repozitorij:

[Repository of Polytechnic in Pozega - Polytechnic in Pozega Graduate Thesis Repository](#)

VELEUČILIŠTE U POŽEGI

STUDENT: BARBARA PAUN, 6594

NASTANAK DEMOKRACIJE U ATENI *ZAVRŠNI/DIPLOMSKI RAD*

Požega, 2019. godine.

VELEUČILIŠTE U POŽEGI

DRUŠTVENI ODJEL

PREDDIPLOMSKI STRUČNI STUDIJ JAVNE UPRAVE

NASTANAK DEMOKRACIJE U ATENI

ZAVRŠNI RAD

IZ KOLEGIJA POVIJEST UPRAVE

MENTOR: dr. sc. Sanja Gongeta

STUDENT: Barbara Paun

Matični broj studenta: 6594

Požega, 2019. godine

SAŽETAK

Tema završnog rada je Nastanak demokracije u Ateni. Podrijetlo riječi demokracija je grčko. Potječe od *demokratia*, riječi kojoj su korijenska značenja *demos* (narod) i *kratos* (vladavina). U 5.stoljeću prije nove ere Atena se pojavljuje kao najmoćniji grad-država, ili polis, među mnogim suparničkim snagama u Grčkoj. Bitna društvena cjelina je pleme (*fila*). Pleme se sastoji od bratstava, a bratstva od rodova. Glavna grčka plemena su *Ahejci*, *Dorani*, *Jonjani* i *Eoljani*. Tezeju se propisuje podjela društva svih plemena na *eupatride*, *geomore* i *demiurge*. Atenska je država podijeljena u dva razdoblja. Atena kao aristokratska republika i Atena kao demokratska republika. Atenska država Drakonovim zakonima izrasta uglavnom kao sudac. Nakon Drakonovih zakona slijedi Solonova reforma koja počiva na društveno-gospodarskoj slojevitosti. Temeljna društvena podjela je na slobodne (robovlasnike) i neslobodne (robove). U Ateni su postojali i *meteki* koji su bili doseljenici, stranci stalno nastanjeni u Ateni. Robovi se dijele na neslobodne, privatne i državne. Solonovim promjenama narodna skupština postaje organ vlasti. Areopag je najvažniji organ vlasti sve do Klistenovih promjena. Atensko pravo je običajno pravo, samo što se pojavljuje u obliku pisanih zakona.

KLJUČNE RIJEČI: Atena, demokracija, pleme, pravo

ABSTRACT

The theme of the final work is The emergence of democracy in Athens. The origin of the word democracy is Greek. It derives from democracy, a word whose roots are demos (people) and shorts (rule). In the 5th century BC, Athens appears as the most powerful city-state, or polis, among many rival forces in Greece. An important social entity is the tribe (row). The tribe is composed of fraternities, and fraternities of generations. The main Greek tribes are *Ahejci*, *Dorani*, *Jonjani* and *Eoljani*. Tezej prescribes the division of the society of all tribes into eupatrids, geomore and demiurge. The Athens State is divided into two periods. Athens as an aristocratic republic and Athens as a democratic republic. The Athenian state of Drakon's laws generally emerged as a judge. Following Drakon's laws follows Solon's socio-economic reform. The fundamental social divide is on free (slave) and non-free (slaves). In Athens there were also those who were settlers, aliens permanently settled in Athens. The slaves are divided into non-free, private and state. With Solon's changes, the National Assembly becomes a body of authority. Areopag is the most important body of authority until Kliten's change. Athenian law is a customary right, just as it appears in the form of written laws.

KEYWORDS: Athens, democracy, tribe, law

SADRŽAJ

1	UVOD	1
2	DRUŠTVENA ORGANIZACIJA PLEMENA.....	2
2.1	Prva grčka plemena	2
3	POČETAK DRŽAVNOSTI NA ATIKI	4
3.1	Tezejeve promjene	4
4	ATENA KAO ARISTOKRATSKA DRŽAVA	6
4.1	Drakonovi zakoni	6
5	ATENA KAO DEMOKRATSKA REPUBLIKA.....	8
5.1	Solonove promjene.....	8
5.2	Pizistratova tiranija.....	9
5.3	Klistenove promjene.....	10
5.4	Efijaltove promjene	11
5.5	Periklove promjene.....	11
6	DRUŠTVO I GOSPODARSTVO.....	13
7	DRUŠTVENI SLOJEVI.....	14
7.1	Robovi	14
8	DRŽAVNO USTROJSTVO	16
8.1	Narodna skupština	16
8.2	Vijeće(<i>bule</i>).....	16
8.3	Areopag (vijeće areopagita)	17
8.4	Heliaja	17
8.5	Državni službenici	18
9	ATENSKO PRAVO.....	20
9.1	Stvarno pravo	20
9.2	Obvezno pravo	21
9.3	Bračno i obiteljsko pravo.....	23
9.4	Nasljedno pravo.....	24
9.5	Kazneno pravo.....	24
9.6	Sudski postupak.....	25
10	ZAKLJUČAK	27
11	LITERATURA.....	28

1. UVOD

Grčka je zemlja u kojoj se prvi put u povijesti javila vjera naroda da je kadar sam sobom vladati. Grci su prvi shvatili da odnose među ljudima stvaraju sami ljudi. Vlast je u Grčkoj prvi put postala vlašću naroda: demokracija. Grčka je demokracija bila vlast naroda, ali su se narodom smatrali samo punopravni građani države. Ondje su bili temelji svih glavnih područja znanosti. Osim demokracije Grčka je upoznala i manje prihvatljive oblike vlasti. Osnivač Atene kao države bio je kralj Tezej. Akropola je bila vjersko središte Atene, a njezino političko i građansko središte bila je Agora.

Ovaj diplomski rad za početak bavit će se o društvenoj organizaciji plemena i prvim grčkim plemenima. Prva grčka plemena su *Ahejci*, *Dorani*, *Jonjani* i *Eoljani*. Nakon toga slijedi početak državnosti na Atiki i Tezejeve promjene. Opisat ćemo Atenu kao aristokratsku republiku gdje su doneseni Drakonovi zakoni. U Ateni kao demokratskoj republici dogodile su se sljedeće promjene: Solonove promjene, Pizistratova tiranija, Klistenove promjene, Efijaltove promjene i Periklove promjene. Nakon tih promjena slijedi opis društva i gospodarstva kao i društvenih slojeva u Ateni, te podjela robova. Što se tiče državnog ustrojstva podijeljeno je na narodnu skupštinu, vijeće, *areopag*, *helijaju* i državne službenike. U sljedećem poglavlju opisuje se Atensko pravo koje je podijeljeno na: stvarno, obvezno, bračno i obiteljsko, nasljedno, kazneno i sudski postupak. Zadnje poglavlje rada je zaključak gdje ćemo ukratko obrazložiti ono o čemu se raspravljalo u ovom diplomskom radu.

2. DRUŠTVENA ORGANIZACIJA PLEMENA

Bitna društvena cjelina je pleme (fila). Pleme se sastoji od bratstava, tj od dijelova plemena koji potječu od zajedničke braće. Bratstvo se sastoji od rodova, velikih obitelji. Monogamne obitelji su patrijarhalnog tipa i žena je pod muževim ili muškim starateljstvom. Za opstanak je bitno pleme i njegova fizička moć. Budući da fizičku moć plemena čine muškarci to je plemenska skupština (*agora*), najvažniji društveni organ, skupština za rat odraslih muškaraca. Na skupštini se odlučuje o svim bitnim pitanjima plemena ukoliko su to pitanja odluke volje ljudi. Na tom stupnju razvoja bogovi su bitan dio svakodnevnog života, i oni odlučuju o mnogim pitanjima. Također o nizu pitanja odlučuju i običaji, pradjedovske navike, tako da u povodu mnogih pitanja odluka plemena moguća je samo kao prostor koji ostavlja odluka bogova i predaka. Drugim riječima, plemenska skupština je mjesto saopćenja tih odluka bogova i predaka, a okupljeni odlučuju tek o nekim pitanjima. Odlučivalo se ratnički, tj vikom i lupom ratničkom opremom. Takvu organizaciju zovemo vojna demokracija, tj. demokracija za vojni dio plemena.

Pored skupštine postoji plemensko vijeće, kao oblik rodovskog federalizma. Plemensko vijeće čine starješine svih rodova plemena. Pleme je u skupštini biralo plemenskog starješinu, on je vođa plemena. Njegove ratničke sposobnosti su bile bitne, budući da je borba vođena uz neposredno predvodništvo *bazileja*, odnosno borba među plemenima je često imala oblik dvoboja među vođama. Budući da je rat stvar bogova, njihove sklonosti, te *bazilej* prije i nakon borbe prinosi žrtve te se iz tog izdiže njegovo svojstvo plemena. On je predstavnik plemena, i to ne samo u ratu nego i onda kada treba pregovarati, ugovarati i slično. Vođa plemena kao najzaslužniji za uspjeh (a često i neuspjeh) u ratu, odlučuje o ratnom plijenu, njegovoj raspodjeli, odnosno o sukobima oko podjele plijena. Proizvodnja i višak proizvoda stvaraju mogućnost da se zarobljenici neko vrijeme zadržavaju do očekivane razmjene i otkupa, a potom u trajnom zarobljeništvu, tj. kao robovi. Najveći dio plijena dobiva *bazilej* i starješine rodova.

2.1 Prva grčka plemena

Četiri glavna grčka plemena bili su *Ahejci*, *Dorani*, *Jonjani* i *Eoljani*. *Dorani* su na grčko tlo došli kao osvajači. Ahejske gradove pretvorili su u ruševine, njihove su stanovnike odveli u ropstvo. Dolazak Dorana u Grčku bio je sastavni dio kretanja barbarskih plemena, koje je početkom stoljeća zahvatilo cijeli egejski prostor i za nepunih ga stotinu godina etnički iz temelja izmijenilo. Ahejsko je društvo bilo podijeljeno na klase. Nasuprot tome, dorsko je

bilo besklasno. Protiv *Dorana*, stajala je ne tako brojna ahejska aristokracija, većinom nejedinstvena. *Dorani* nisu upali u Grčku kao razbojnički pljačkaši, već kao osvajači. Sačuvali su materijalne osnove života, iako su ih u početku snažno uzdrnali. Starosjedioci su morali služiti osvajaču, tako da su se glavne proizvodne snage održale, iako znatno oslabljene. *Dorani* za Grke starosjedioce nisu bili barbari, već zemljaci. Govorili su istim jezikom, iako su neke glasove izgovarali drugačije. U osnovi su imali isti pogled na svijet i poštovali su iste bogove.

Jonjani su se održali u istočnom dijelu zemlje. Obranili su od *Dorana* Atiku s Atenom i ne daleku Eubeju, te naselili većinu otoka u Egejskom moru. Sjevernu su skupinu tvorila pomiješana plemena *Eolaca*. Poraženi *Ahejci* povukli su se na Sjevernu obalu Peloponeza. Pojedine skupine plemena razlikovale su se mentalitetom, tradicijama i vjerskim kultovima. Najveće su razlike postojale u njihovim narječjima. Ako su *Dorani* govorili dorski, *Jonjani* jonski, *Eolci* eolski to u ni kojem slučaju ne znači da nisu govorili grčki. Svi su se međusobno dobro razumjeli. Zajednički jezik sporazumijevanja i pisma ustalio se, na temelju atičkoga jonskog narječja i pod kulturnim utjecajem Atene. Unatoč razlikama u narječjima, Grci su vrlo brzo prihvatili zajedničko pismo. Nakon provale *Dorana* i razdoblja tame, Grci se više nisu vratili starom kretskom-mikenskom pismu. Grčko je društvo u burnim stoljećima nakon dorske provale gotovo u svim svojim aspektima doživjelo značajne promjene. Te promjene nisu mogle mimoći ni materijalne osnove života, ni proizvodnju, ni proizvodne odnose. U Grčkoj se, kao u većini zemalja Sredozemlja, razvio robovski način proizvodnje. (Zamarovsky, 1978: 109)

3. POČETAK DRŽAVNOSTI NA ATIKI

Na Atiki početkom 1.tisućljeća pr.n.e. žive četiri jonska plemena (*Geleonti, Egikoreji, Argadi, Hopleti*) okružena uglavnom *Doranima*. Zbog trajnog susjedstva, a istovremeno i trajne zajedničke ugroženosti od *Dorana*, ova četiri plemena skoro da čine trajni obrambeni vojni savez (*simahiju*). Već tada dolazi i do bračnog povezivanja tih plemena, što je razlog približavanju. Usprkos svemu, pleme kao očinska krv još će stoljećima biti prisutno, i po njemu će se ljudi uvelike grupirati, usporedno i bez obzira na druga mjerila.

Atika je u odnosu prema zaleđu imala određene prednosti, i zbog svog isturenog položaja prema Egejskom otočju, a isto tako i zbog toga što su ta četiri *jonska* plemena bila ne samo gospodarski razvijenija u odnosu prema *dorskim* susjedima, nego su bili bliži otočnim i maloazijskim *Jonjanima*. Tako je Atika postala most s Jonijom, i to ponajviše trgovački. Na Atiki se diže strma uzvisina *akropola* koja je bila pogodna za utvrdu kao zbjeg u ratu i mjesto za zajedničkog zaštitnika sva četiri plemena Atike. Tako to mjesto postaje Atenin hram, grad Atena. To postaje okupljalište i mjesto svetkovine za sva četiri plemena. Uz to ide i razmjena dobara, koja se obavlja u podnožju brijega, dakle započinje Atena kao trgovište. Na to mjesto, nošeni trgovačkom koristi, skupljaju se kako trgovci tako i trgovci-obrtnici, i to ne samo sa Atike nego i iz drugih krajeva. Ti stranci postaju brojni naseljenici. Oni potječu iz zajednica u kojima je plemenska zaštita nedovoljna da pruži životne uvijete, ili su izbjegli iz plemena, ili su potjecali iz sredina gdje je već pleme bilo davna prošlost. Oni trajnim naseljenjem postaju dio života Atike. Postoje slični, isti, ali i različiti običaji četiri atička plemena. Atensko društvo je pred nepoznanicom poput onih koje danas pokušava razriješiti međunarodno privatno pravo. Tako započinje stvaranje zajedničkih običaja, pa i onih koji vrijede i za strance, tj. uprostoreni običaji. Običaji traže i svog prevoditelja, naročito onda kad je običaj povrijeđen. Vjerojatno je ova potreba nastala već prije nego je rješenje za nju pokušao dati heroj Tezej. (Kurtović, 2005: 79)

3.1 Tezejeve promjene

Tezejeve promjene su samo potvrdile postojeće stanje, odnosno bile su rješenje za postojeće neprilike. Bit tih promjena je *synoikismos*, savez sva četiri plemena. Taj savez se očitovao u izboru zajedničkog *bazileja*, koji poput *bazileja* svakog plemena (koji i dalje postoje) doživotno vrši te iste poslove kad se oni tiču sva četiri plemena. On je vojskovođa, prvosvećenik i sudac za sve poslove koji izlaze iz okvira jednog plemena. Izbor tog

zajedničkog *bazileja* je obavljan tako da su plemena birala kandidate između kojih je kockom biran zajednički *bazilej*.

Tezeju se propisuje podjela društva svih plemena na *eupatride* (plemeniti, nasljedna plemenska aristokracija), *geomore* (zemljoradnike) i *demiurge* (tvorci tj. obrtnici). U svijetu plemena i običaja kao stoljećima poštivane volje bogova i predaka, izmišljanje društvenih uredaba je nepojmljivo. Zato sa sigurnošću možemo reći da je ovakva podjela već dugo postojala, a da joj je tad dana običajna potvrda. Tezej je odredio da društvene poslove mogu obavljati samo *eupatridi*, što je već bila zbilja koju je malo tko mogao i osporavati.

Tezeju se pripisuje podjela Atike na *naukrarije* tj. 48 oblasti (navodno po 12 u svakom plemenu), i svaka je bila dužna sagraditi ratni brod i opremiti njegovu posadu, te dati dva naoružana konjanika. Bila je to vrsta porezne obveze koja je teretila oblast tj. sve njene stanovnike bez obzira na plemensku pripadnost. O toj obvezi u svakoj naukrariji brinuo je naukrar. Tako je Atena imala 48 brodica i 96 konjanika, 48 naukrara i zajedničkog bazileja. U Tezejevim promjenama može se vidjeti prvi tračak državnosti, kao klasne organizacije (samo *eupatridi*, u ime klase slobodnih, vrše poslove vlasti), koja je na određenom prostoru i svim ljudima koji se na njemu nađu nadređena. Počinje uobličavanje atenskog polisa kao države. Bit će to dug hod koji će nekoliko stoljeća trajati, kao i narastanje društvene uloge države, a istovremeno umanjivanje uloge plemena, njegovo dokidanje kao osnove na kojoj počiva društvo. (Kurtović, 2005: 80)

4. ATENA KAO ARISTOKRATSKA DRŽAVA

U aristokratskom uređenju, koje je zamijenilo kraljevsku vlast, na čelu države bili su *arhonti*, koje je birala i potvrđivala narodna skupština. U početku je jedan *arhont* bio biran doživotno, zatim na deset godina, a kasnije je skupština izabrala kolegij od devet *arhonata* godinu dana, pri čemu je prvi od njih imao funkciju onoj današnjeg predsjednika vlade. Tom kolegiju *arhonata* bio je nadređen *areopagos*, najviši državni i kontrolni organ, koji je okupljao sve prijašnje *arhonte*. Naziv mu potječe od Aresova brežuljka na kojem je zasjedao najviši sudski organ Grčke. *Arhonti* i *areopagiti* obavljali su svoje funkcije besplatno, što su sebi mogli dopustiti samo *eupatridi*. Vladali su u skladu s vlastitim klasnim interesima, što je shvatljivo, i taj su interes branili kratkovidno. Dugo vremena to im je polazilo za rukom, te su se tada počeli gomilati problemi, a kad ih aristokrati nisu uspjeli riješiti u interesu većine, na njihove ih je obveze podsjetio ustanak. Na njegovu čelu bio je Kilon, malo dalekovidniji čovjek iz njihova redova.

Osnovni uzroci tih problema bila je proizvodnja viška za tržište i s tim razvitak novčane privrede. Tome se pridružio problem većeg proširenja robovskog rada u atenskom gospodarstvu. Aristokrati koji su se bogatili od viška u zemljoradnji i od profita u trgovini, kupovali su imanja od vlasnika koji nisu bili kadri izdržati konkurenciju robovlasničke proizvodnje, stvarajući tako velike zemljoposjede, a drugima, koji su se nadali da će na svojim imanjima uspjeti održati, posuđivali su novac i tako ih dovodili u zavisani položaj. Prvi su gubili zemlju i postajali nadničari, dok su drugi prema zakonima, zbog neplaćenih dugova gubili osobnu slobodu i postajali robovi. (Zamorovsky, 1978: 161)

4.1 Drakonovi zakoni

Drakonovi su zakoni ponajviše sređeni (to znači i odabrani) običaji koje su skupili *tezmoteti*. Drakonovi zakoni pokazuju koliko plemenski okvir više nije bio dovoljan i koliko je delikt bio prisutan na Atiki. Drakonovi zakoni su, prije svega, proširenje sudske nadležnosti atenske države, predavanje određenih delikata u njenu nadležnost, zamjena krvne osvete-kao oblika plemenske samopomoći novim oblicima kažnjavanja među kojima je i smrt česta kazna. Uz *bazileja* kao suca za vjerske delikte, *polemarha* kao vojnog sudca i sudca za strance, *eponima* kao suca za bračne i obiteljske sporove i delikte, *areopaga* koji sudi delikte požara, trovanja, ubojstva Atenjana osniva se i novi sudski organ: sud *efata*. Ovaj sud čine *bazilej*, *polemarh*, *eponima* te 48 *naukrara*. U nadležnosti suda je nehotično ubojstvo i pokušaj ubojstva Atenjanina, ubojstvo meteka ili roba, delikti teške tjelesne ozljede. *Efeti*

sude u tri vijeća po 17 članova. Atenska država Drakonovim zakonima izrasta uglavnom kao sudac. Time je ona plemenu oduzela jednu od bitnih nadležnosti, jer je plemenska krvna osveta bila jedna od bitnih spona koja je ljude vezivala uz pleme. Drakonovi zakoni nisu riješili bit: u 7. stoljeću kovani novac ulazi u promet, a s njime i trgovina postaje nepoštedna utakmica. Atički seljak ne samo da se ne može svojim proizvodima natjecati s *eupatridima* koji koriste rad robova, nego nedovoljnost vlastitih proizvoda tjera ga na tržište ili kao kupca ili kao zakupnika tuđe zemlje. Plaćajući zakupninu, a u nemogućnosti da kupi žito, seljak biva uvučen u novčarsku igru. *Trapezitai* (novčari) daju zajmove uz zalaganje zemlje, odnosno uz uvjet da dužnik odradi svoj dug, dugovinsko ropstvo. Seljak je izgubio sve, prijetnja ropstva pobuđuje instinkt slobode koji daje snagu za opću samopomoć, za revoluciju. Trgovci također nisu zadovoljni, bogatstvom su katkad ravni eupatridima, ali su izvan bilo kakva utjecaja na vlast. Čak i mnogi *eupatridi* nisu bili zadovoljni, uvučeni su u igru tržišta, a neki su i osiromašili. (Kurtović, 2005: 83)

5. ATENA KAO DEMOKRATSKA REPUBLIKA

5.1 Solonove promjene

Areopag svjestan da može izgubiti sve, predlaže da se rješenje prepusti jednoj osobi i to onoj koja poštuje i nosi potvrdu pradjedovskih zasluga, ali koja zna navode novog vremena. *Areopag* je *arhontu* Solonu povjerio taj zadatak, jer je on ugledna *eupatridskog* roda, ali je živio od pomorske trgovine ugledan i skroman život. Njegov je glas mudra, čestita i pravedna građanina osiguravao povjerenje mnogih. Ono što je predložio kao rješenje, bilo je gurnuti Atenu naprijed silama vlastita iskona, a isto tako gurnuti je na široke prostore helenskog kozmosa. Solon je u plemenskoj vojnoj demokraciji tražio demokraciju polisa. Solon nije promatrao politiku samo kao organizaciju. Bio je svjestan ograničenih moći volje i organizacije, svjestan da politika mora računati na potpunu ljudsku prirodu, a da je ona samo djelomično vođena voljom. Svjestan je slojevitosti društva, ali i granica klasnosti u cjelovitosti društva. Solon nije htio navući prigovor demokratskog tiranina.

Gospodarske promjene imale su za cilj spasiti širinu političke osnove vlasti. Zato je izrabljivanom sloju slobodnih Atenjana zbacio teret zaduženosti i ropstva: Atenjanin više ne može pasti u dugovinsko ropstvo u Ateni. Svi Atenjani koji su u dugovinskom ropstvu postaju slobodni ukoliko su još u Ateni, a oni koji su dospjeli izvan Atene, otkupila je država. Svi dugovi koji su prijeli ropstvom slobodnom Atenjaninu ukinuti su. Ukinuta je hipoteka kao oblik osiguranja za vraćanje duga. Svim tim Solon je pomogao širokom krugu dužnika, a ošteti je bogate koji su bili zajmodavci.

Političke promjene počivaju na prirodu sa zemlje. Škrta atička zemlja nije se mogla natjecati s jeftinim uvezenim plodinama, pa je to razlog što je dio zemljišta bio zapušten. Trebalo je potaknuti ulaganje u poljoprivredu, a to je moguće ako prirod, a ne površina zemlje, postane mjerilo nečijeg zemljoposjeda. Solon je znao da je kod mnogih novčarstvo postala osnova društvene moći, i da se novac ne ulaže u poljoprivredu. Zato je politička prava učinio ovisnima o prirodu sa zemlje i to prirodu mjerenom količinom poljoprivrednih proizvoda: žito, ulje i vino. Tako je potakao ulaganje u poljoprivredu i podigao vrijednost zemlji.

Organizacija vlasti u Ateni po Solonovim reformama počiva na navedenoj društveno-gospodarskoj slojevitosti i to tako da su politička prava srazmjerno dužnostima, a ove imetku. Politička čast mjerena poljoprivrednim prirodom je osnova vlasti pa se takva politička organizacija zove timokracija. Atena je uz ranije organe (*areopag*, *arhonti*, sud *efata*) dobila i nove. Narodna skupština *ekklesia* je organ neposredne demokracije, jer su svi slobodni

Atenjani njeni članovi. Vijeće *bule* je tijelo za koje svako pleme bira po stotinu članova, dakle vijeće ima 400 članova; *bule* je izraz federalizma i jednakosti četiri plemena koja čine Atenu. Sud *heliaia* je vrhovni sudski organ, izraz najviše, jedinstvene i jedne pravde za sve Atenjane; to je sud običajne i narodne pravde, jer iako je biran po plemenima, u tom velikom sudištu sudi narod bez obzira na plemensku pripadnost. Tako *heliaia* postaje ne samo primjenjivač nego i stvaralac jedinstvenog običajnog prava. Mada je narod, tj. plemena, izborno tijelo za sve izabrane organe: *arhonte*, *bule* i *heliaju*, ipak je pasivno biračko pravo ograničeno. Narod je prije izvor vlasti nego što je neposredni njen izvršitelj. Ova je duboka demokratska promjena ukinula plemensko-aristokratsku republiku i započela njenu demokratizaciju. Plemena su i dalje u osnovi vlasti, jer osim narodne skupštine, svi organi vlasti su birani u plemenima. Solon je znao da nema demokracije bez udjela građana; pošto je podređena uloga skupštine bila uzrok slabom udjelu građana u njoj. Solon ih je pokušao na to nagnati oduzimanjem građanskih prava. Svi koji obavljaju poslove vlasti morali su prisegnuti na poštivanje zakona. Solonova je reforma sigurno uvelike ublažila društvenu krizu, iako ne u smislu da je riješila ili zaustavila raslojavanje. Povratak na plemensku zajednicu nije bio moguć, kao što ni neko drugačije društvo nije bilo moguće. Tridesetak godina Atena živi Solonovu organizaciju uglavnom bez većih potresa. Tad u njen život ulazi Pizistrat, koji će u njemu biti slijedećih 50 godina. (Kurtović, 2005: 85)

5.2 Pizistratova tiranija

Do sredine 6.stoljeća riječ tiranin značila je samovladar ili gospodar. Solonov rođak, ali i politički neprijatelj zbog kojeg je proveo ostatak života u izbjeglištvu, Pizistrat, pokazao je snagu demokracije, ali i mogućnost da pojedinac kroz nju provodi svoju osobnu vlast. Pizistrat je prvi atenski demagog, vođa-demokracija jednog u ime većine. Nema nikakvu službu, ali snagom svog govora u skupštini i snagom političke spletke postaje nešto poput stranačkog vođe koji pomiče poluge vlasti. Djelatna skupština ograničava ostale službe *arhonte* i *areopag*, odnosno skupština kao jedinstvo naroda bez plemenske podijeljenosti postaje prijetnja plemenskoj tradiciji, *eupatridima* kao vlasti u ime plemena. Tako Pizistrat jača skupštinu da bi kao vođa naroda uzdigao sebe. Zna osnove vođenja: narod je tajnovita sfinga, zato ju treba zauzdati; svoju imovinu koristi za davanje seljacima jeftinih zajmova, uvodi pokretne sudove koji odlaze na selo i tamo dijele pravdu, izgrađuju Atenu i tako zapošljava gradsku sirotinju i obrtnike, podiže atensku trgovinu i privlači trgovački sloj. Sve su to bile naznake jedne nove države, države kao gospodarskog čimbenika i vlasti kao školovanog i poduzetnog činovništva. Isto tako, oštro progoni svoje *eupatridske* neprijatelje

koji se spašavaju bjekstvom te Pizistratova tiranija postaje dio međudržavnih odnosa. Tad se u Ateni oko Pizistrata raspravlja što je demokracija i tko je narod. Otvara se problem demokracije kao vlasti svih i jednakih (anonimna demokracija) ili demokracije koja je povjerenje većine u jednoga koji je njen istinski predstavnik i vođa (cezarska demokracija).

Protivnici Pizistratove tiranije ukazuju da se jednakost po podrijetlu, časti u vlasti, jednako pravo govora pretvorila u Pizistratovu neograničenu vlast. Pizistratovi *eupatridski* neprijatelji nisu mogli zanijekati da je Pizistrat vladao pomoću skupštine. Da je Pizistratova tiranija bila nešto više od njegove osobe pokazuje vlast njegovih sinova Hiparha i Hipija nakon njegove smrti. Pizistratovi sinovi nisu bili dorasli ocu, vlast nisu izborili kao otac, više su je naslijedili, zato se nisu izoštrili niti znali njenu prirodu kao Pizistrat. *Eupatridske* izbjeglice ruše Pizistratide, ali je ojačala demokratska svijest, ne žele novog Pizistrata nego demokraciju kao vlast samog naroda. Te demokratske težnje narod provodi pod vodstvom Klistena. (Kurtović, 2005: 87)

5.3 Klistenove promjene

Klistenove promjene nose ime po svom predlagatelju koji postaje utemeljitelj demokratske struje državnika. Klistenove reforme su nakon nekoliko stoljeća ukinule plemena kao osnove atenske države. Od tada plemena postaju samo područje socijalne psihe, a prostor postaje bitna osnova države.

Klisten je svoje punomoći iskoristio na način koji izaziva divljenje. U prvome redu, proveo je novu administrativnu podjelu zemlje i stanovništva na trećine (*tritije*): seosku, gradsku i primorsku. One nisu ni površinom ni brojem stanovnika jednake, ali je između gradske i primorske *tritije* bila velika bliskost po načinu života i političkom mišljenju. Cilj je da se najprostorniji i najbrojniji seljački sloj podredi gradskom sloju. *Tritije* su se dijelile na općine (*demi*), na čelu s biranim starješinama koje su postale temelj cijele političke, ekonomske, vojne, sudske i vjerske organizacije atenske države. Deset kotareva (*file*) stvoreno je tako da je ždrijeb odlučio koji *demi* će biti u istom kotaru. Svaki kotar je imao 10 *dema*, tako da je trećina *dema* kotara iz seoske, trećina iz gradske i trećina iz primorske *tritije*. Svakako da su *file* jedinice koje nisu ni površinom ni brojem stanovnika iste, tako je kotar bio sastavljen iz *dema* koji su razbacani po čitavom državnom prostoru. Općine (*demi*) imaju svoju skupštinu (*agora*) i predsjednika (*demarh*), mjesnu samoupravu, one su najniža jezgra vlasti gdje započinje put kandidature za vrhovne središnje organe vlasti. Kotar (*fila*) također ima svoju skupštinu (*agora*), koja zasjeda po *tritijama*, tj. *demi* iz gradske *tritije* te *file* čine jednu cjelinu, isto tako seoske i primorske. Što odluče dvije *tritije* to je odluka skupštine *file*.

To je i bio cilj čitave podjele. Klisten je bio svjestan da je glavna prednost atenskog uređenja istodobno i njegova slabost. Sloboda građana se u tom sistemu mogla zloupotrijebiti i građanima oduzeti. Osim uobičajenih institucionalnih garancija protiv te opasnosti Klisten je stvorio jednu osobitu i donekle predimenzioniranu: *ostracizam* ili sud *crepića*. Svake godine u proljeće sazivala bi se izvanredna narodna skupština kako bi riješila pitanje ima li među građanima netko tko bi mogao biti opasan za njihovu slobodu. Ako se skupština izjasnila potvrdno, okupila se za šest mjeseci ponovo i svaki je građanin imao pravo na crijepu (papir nije postojao) napisati ime potencijalnog tiranina. Onaj koji je imao najviše glasova morao je na deset godina napustiti Atiku. Čast i imetak nije gubio, te je mogao živjeti gdje je htio i skupština mu je mogla odobriti povratak i ranije. *Ostracizam* je pogodio i brojne ljude čija je jedina krivica bila nastojanje da unaprijede državu, i tako je Atena ostajala bez sposobnih vođa. U Ateni se zadržao gotovo stotinu godina i za cijelo to vrijeme nije se našao pojedinac koji bi prigrabio vlast tiranina. Antički su autori smatrali Klistena osnivačem atenske demokracije. Klistenov ustav se smatra završnim članom u nizu političkih revolucija kojima je Atena izborila put do demokracije.

5.4 Efijaltove promjene

Prema Aristotelu Efijalt je bio nepodmitljiv čovjek i u javnim poslovima pravedan. Plutarh ga je zvao strahom aristokrata. O njegovu životu ne znamo mnogo, a njegovoj smrti samo to da je pao kao žrtva političkog ubojstva. U javnom djelovanju nastojao je oslabiti pozicije aristokracije, koje su joj preostale nakon Klistenovih reformi, a umjesto njih ojačati pozicije naroda. Aristokrate koji bi zloupotrijebili svoju vlast vodio je pred sud, a borio se za prihvaćanje zakona koji su atenski ustav doveli do njegova klasičnog oblika. Pri tome je postupao sasvim legalno, tako da njegovi protivnici nisu našli drugu mogućnost da ga uklone osim da ga ubiju.

5.5 Periklove promjene

Periklo je vođa demokratske stranke i najveći državnik demokratske Atene. Pridružio se stranci naroda: pred bogatom manjinom dao je prednost stranci siromašne većine. Bio je jedan od deseterice stratega i formalno je imao isti položaj kao i svaki od njegovih devet kolega. Imao je ono što su Rimljani nazvali *suprema auctoritas*: ugled i utjecaj, koji su mu osigurali prvo mjesto u državi. Na to mjesto uspio je doći metodama koje su u Ateni bile uobičajene: izborima kojima je prethodila borba za glasove, vođena svim sredstvima. Periklo je povjerenje naroda stekao služeći se njegovim interesima. Vjerovao je u njegove sposobnosti,

poticao njegov ponos, upućivao ga na privlačne, ali jednako tako i realne perspektive. Za razliku od tirana, nije se oslanjao na naoružanu pratnju, već na slobodan pristanak većine. Uveo je naknadu za vršenje dužnosti suca porotnika u visini dva *obola* na dan, koliko je u isto vrijeme mogao zaraditi najamni radnik ili mali obrtnik u svome zanatu. Povećao je nagrade za obavljanje vojničke službe. Uveo je isplaćivanje naknade za posjećivanje kazališnih predstava, kako bi njima mogli prisustvovati i siromašni građani. Pobrинуo se da obveze za javne izdatke kao na primjer građenje lađa, financiranje kazališta, priređivanje svečanosti itd., snose samo bogati. Uveo je i počasne nagrade za brojna natjecanja. Iste one metode koje je primjenjivao u unutrašnjoj, provodio je i u vanjskoj politici Atene. Nije poduzimao ništa za što ne bi imao suglasnost narodne skupštine. Velik i sjajno opremljen oružani pohod poduzeo je na obale Crnoga mora. Ispunio je sve što su ga tamošnji Heleni molili. Okolnim plemenima i njihovim vladarima pokazao je moć atenske veličine. Uspon Atene bio je trn u oku Sparte, čije su vođe napustile Delski savez i počele organizirati vlastiti. Periklo je demonstrirao atensku snagu oružanim pohodom od stotinjak *tijera* oko Peloponeza. Porazio je niz država koje su se bile pridružile Sparti. Rat sa Spartom Periklo je, nakon prvih sukoba nastojao izbjeći sklopivši mir na trideset godina.

Sastavni dio Periklove politike bila je opsežna gradnja i širokogrudna potpora razvoja kulture. Uspjesima koje je u tome postigao stekao je možda najveće zasluge za Atenu: unaprijedio je njezin gospodarski život, pružio mogućnost rada širokim masama naroda i omogućio razmah stvaralačkih snaga umjetnika. Periklo se unatoč svim svojim zaslugama i podršci naroda, neprekidno morao boriti s političkim protivnicima iz redova aristokracije. Malo se tko usuđivao Perikla izravno napasti, ali su zato napadali njegove suradnike i prijatelje. Aristokrati su se za te napade koristili svojim pozicijama u *areopagu*, jer su ih uspjeli zadržavati nakon svih provedenih reformi. Periklo nije dopustio gušenje demokratskih sloboda i prava svojih protivnika, koja im je zajamčio ustav. Ustav je jamčio sve do tad postignute slobode i sva prava građana. Svi su građani bili politički ravnopravni i svi su imali jednaka politička prava. Svi su se pokoravali istim zakonima i imali iste obaveze koje su ti zakoni propisivali. Svaki je građanin mogao biti zastupnik u svim državnim uredima, i to na osnovi izbora. Građani su na sve dužnosti i na sve funkcije, ako za njih nisu bile potrebne posebne kvalifikacije, bili birani ždrijebom prema načelu ravnopravnosti. Ustav je garantirano sve ono što je osiguravalo državi da može ispunjavati svoje zadatke koji su proizlazili iz zahtjeva i interesa njezine vladajuće klase, klase kojoj su pripadali svi slobodni atenski građani. (Zamarovsky, 1978: 252)

6. DRUŠTVO I GOSPODARSTVO

Za stanovništvo Atike poljoprivreda je bila najvažnije zanimanje i u samim počecima ona zbog nužnosti ispomaganja ima oblik zajedničkog rada. Zahtjevno tlo iziskuje krčenje, uobličavanje u terase te navodnjavanje. Iako se, uz poljoprivredu, stanovništvo na tom prostoru u manjem broju bavilo i obrtom, on je u začecima. Poljoprivreda se zbog kršnog i suhog tla zasniva na vinarstvu i maslinarstvu, a zbog manjka nekih proizvoda, npr. žitarica, ili obilja drugih (npr. vino, kamen, glina) u razvitku je trgovina. Grci su hvalili i poštovali one koji ih hrane (seljake) više no trgovce (koji su uglavnom bili stranci) te su ih uspoređivali s vojnicima. Zemlja i ono što ona daje potiče na obranu od neprijatelja. Ipak, rat i pljačka bili su još stalna i vjerojatno najunosnija privredna aktivnost.

Utvrđenje polisa uz razvijeniju poljoprivredu i mirniji suživot plemena činili su imovinu trajnijom i sigurnijom do te mjere da je ona postala mjerilo vrijednosti. Potomci će naslijediti ime predaka, njihove zasluge i njihovu imovinu i istaknuti se kao *aristoi* ili *eupatrides*, tj. oni dobroga roda. Poljoprivreda je ipak ostala najznačajnija djelatnost Atenjana unatoč jačanju trgovine, koja još ni početkom 5. st. pr. n. e. nije bila na takvom stupnju da može ugroziti Korint. Trgovina koja se odvijala morem te razvoj pomorstva i brodogradnje dali su mogućnost zapošljavanja osiromašenim seljacima i svim onima koji su živjeli od iznajmljivanja svoga rada, a taj dio stanovništva najbrojniji je dio atenskog društva. More kao prirodno bogatstvo neminovno je Atenjanima otvorilo vrata, oni su na neki način bili njime određeni i toliko različiti od Sparte. Koliko je atenska moć počivala na moru i mogućnosti da se preko njega otisne, pribavi hranu, trguje, ratuje, toliko je spartanska moć počivala na koprenom položaju i vojnoj organizaciji. U nemogućnosti komunikacije morskim putem, dakle trgovinom, leži siromaštvo i ratobornost spartanske kulture. Čini se da su Perzijanci na neki način učinili uslugu Ateni izazvavši svojim nasrtajima razvoj njezine brodogradnje i pomorstva. Uz plan izvoza i uvoza otvorena su vrata i razvoju trgovine. Promatrajući poljoprivredu i sitni obrt s jedne strane te uvjete kojima je stvoren ekonomski poticaj privređivanju, tj. razvoj trgovine, pomorstva i brodogradnje, u Ateni s druge, kao i mogućnosti zapošljavanja koje taj sektor daje siromašnom seljaku ili onome koji je na bilo koji način ostao bez zemlje. (https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=28451, 18.06.2019.)

7. DRUŠTVENI SLOJEVI

Društveni slojevi u Ateni bili su stalno isti, iako su se mijenjali odnosi među njima. Temeljna društvena podjela je na slobodne (robovlasnike) i neslobodne (robove). Osnova ove podjele je pravni kriterij, tj. svi osobno slobodni su u klasi robovlasnika. Što se tiče količinskog omjera, mijenjao se u pravcu sve više porasta robova. U Ateni je postojala još jedna bitna pravna razlika u klasi slobodnih, to je razlika između Atenjana (kao atenskih građana, državljana) i stranaca stalno naseljenih u Ateni (*metoikoi*). U helenskom svijetu osnova građanstva, političkog naroda (*demos*) bila je krv. Državljanstvo se stjecalo rođenjem, krvlju (*ius sanguinis*). Samo oni koju su bili rođeni u zakonitom braku slobodnog Atenjanina su Atenjani. Atena je nastala ujedinjenjem četiri plemena pa je očeva krv trebala dokazati podrijetlo iz jednog od ta četiri plemena. Atenski građani stjecali su punoljetstvo i politička prava sa 20 godina.

Svi koji nisu Atenjani, a slobodni su, bili su stranci (*meteki*). Oni su bili trajno naseljeni stranci koji su Atenu osjećali svojom domovinom. Atenski građanin kojega je stranac usvajao ostaje Atenjanin, a strano dijete koje je usvojio Atenjanin i dalje ostaje stranac, *metek*. Oslobođeni rob je *metek*, ukoliko po krvi nije bio Atenjanin. Svi Atenjani imali su pravo sudjelovati u organima neposredne demokracije, svi su služili vojsku. Vrsta vojne obveze je bila različita i ovisila je o imovinskim mogućnostima. Vojnu opremu su vojnici nabavljali sami, zato su za konjanike birali građane iz prva dva razreda. Građanska čast mogla je biti oduzeta pa ta osoba postaje obeščaćena (*atimija*). *Atimija* je mogla biti potpuna ili djelomična, a razlozi koji su nekoga činili nedostojnim, bili su: određeni zločini, izbjegavanje vojne obveze, rasipništvo, zanemarivanje roditelja, bogohuljenje, zloupotreba političkih prava i slično.

Meteki su bili doseljenici, stranci stalno nastanjeni u Ateni. Oni su u Ateni bili slobodni, ali nisu imali politička prava. Stranac se mogao naseliti u Atenu ukoliko je neki Atenjanin preuzeo odgovornost za njega (*prostates*). Mogli su imati nekretnine samo određene vrijednosti, npr. vrijednost kuće i okućnice. Pravno zaštićeni, *meteki* su se bavili raznim zanimanjima, najviše su bili trgovci i obrtnici kao i učitelji, bankari, liječnici itd.. Prema Ateni *meteki* su imali vojne obveze i plaćali su posebni porez.

7.1 Robovi

Neslobodni robovi bili su prilično brojni u Ateni. Robom se postajalo zarobljavanjem, rođenjem, (djeca robova), osudom, dugovinskim ropstvom koje je za Atenjane u Ateni

zabranjeno Solonovim reformama. Vlasnici robova bili su država ili privatne osobe. U Ateni je bio veći broj robova u privatnom nego u državnom vlasništvu.

Privatni robovi su se nabavljali kupnjom na tržištima robova. Uz kupnju u Ateni, postojala su velika helenska tržišta robova gdje su se mogli kupiti robovi iz svih krajeva svijeta. I država je svoje robove prodavala privatnicima. Privatni rob nije imao pravnu i djelatnu sposobnost. Gospodar je odgovarao za svog roba kao i za članove svoje obitelji i za svoju stoku, pa je imao dužnost da ih i kaznama prisili na određeno ponašanje.

Državni robovi su bili jedna vrsta prinudnih državnih službenika. To su osobe kojima je država odredila što će raditi. Živjeli su obiteljskim životom, dobivali su stan, hranu, odjeću i naknadu za svoj rad. Mogli su se ženiti, imati svoju djecu, svoju pokretnu imovinu pa i vlastite robove. Na određenim državnim službama radili su samo robovi, jer se je smatralo da su neke službe nedostojne Atenjana kao što su čistači ulica, kanala i slično. Tako su robovi bili zidari, kovači, graditelji brodova, policijski službenici, redari na skupovima, ulični pozornici, obavljali su zatvorske službe, bili su sudski pisari, arhivari, knjigovođe, blagajnici itd. (Kurtović, 2005: 94)

U Ateni je postojala jedna zakonska odredba, po kojoj je otac svoju obeščašćenu kćer mogao prodati u ropstvo, ali vjerojatno samo na papiru. U teoriji robovi su vrijedili kao stvar i bili su izravnani s krupnom stokom. Vlasnik nije imao pravo ubiti roba, čak i kad je nepažnjom usmrtio nekog roba, to je vrijedilo kao dug u krvi. Ako je to ipak učinio namjerno, to je bilo jednako ubojstvu. Stanovitu zaštitu od zlostavljanja, pružalo je pravo pribježišta u hramu. Na okrutnog gospodara rob se mogao i pritužiti, tako da ga je on morao prodati. Iako nije bio pravna osoba, pa stoga nije mogao samostalno ni povesti parnicu ni zaključivati ugovore, ipak je imao mogućnost da se kao poslovni zastupnik svoga gospodara stekne vlastiti imetak. Imao je također, pristup većini javnih priredaba, iznimku je činilo samo svetinja sporta. Vanjski se od slobodnih ljudi razlikovao samo po kratko ošišanoj kosi. Platon je savjetovao da se njime postupa dobro u vlastitom interesu, ali ne da se njime postane prislan i da se narodnosti miješaju, kako se i one ne bi uzajamno previše zbližile. Robovi koji su nešto uštedjeli obrtom ili poslovima koje su vodili samostalno u ime svoga gospodara, mogli su se i iskupiti, a do oslobođenja je nerijetko dolazilo i pomilovanjem gospodara. Cijena je prosječno iznosila dvije stotine *drahmi*. Općenito je ovisila o ponudi, (koja bi poslije ratova porasla), o spolu (žene su se plaćale više) o podrijetlu (Grci su bili znatno skuplji) i o sposobnostima. (Friedell, 2001: 157)

8. DRŽAVNO USTROJSTVO

8.1 Narodna skupština

Solonovim promjenama narodna skupština-*ekklesia* postaje organ vlasti. *Eklezija* je skup svih Atenjana, tj. oblik neposredne demokracije. U *ekleziju* ulaze svi Atenjani stariji od 20 godina. Skupština se sastajala u redovita i izvanredna zasjedanja. Redovita zasjedanja su bila unaprijed određena, kad će biti i o čemu će se raspravljati. Atenska politička godina je dijeljena na 10 *pritanija* tj. razdoblja od oko 35 dana, i svakog prvog dana u *pritaniji* sastajala se skupština. Dnevni red zasjedanja u svakoj *pritaniji* određen je običajem. Nije se željelo da netko odlučuje o vremenu sastajanja skupštine i njenom dnevnom redu te da na taj način utječe na njene odluke. Pored redovitih zasjedanja, stalno organi vlasti (*bule*) mogli su skupštinu uvijek sazvati. Rad skupštine se odvijao prema običajnom poslovniku. Predsjednik skupštine je davao riječ, svi su mogli govoriti, a nakon okončane rasprave odluka skupštine je ono što se glasovanjem pokazalo kao mišljenje većine prisutnih. Glasovalo se javno dizanjem ruke, ustajanjem, premještanjem i slično. Zasjedanje skupštine je trajalo jedan dan, jer je vrijeme za govor bilo ograničeno kao i broj predmeta o kojima se odlučivalo. Za sva pitanja o kojima je skupština odlučivala, trebalo je izvršiti pripreme. Nadležnost skupštine je bila široka, od donošenja zakona do odluka o ratu i miru, o dizanju vojske, potvrđivala je međunarodne ugovore, razmatrala odnose s drugim državama, nadzirala državne financije, vršila razne izbore, nadzirala i opozivala državne službenike i slično.

8.2 Vijeće(*bule*)

Vijeće postoji od Solonovih izmjena. Imalo je 400 članova koji su birani u svakom plemenu po stotinu, na vrijeme od godinu dana. Za vijeće, kao i za sve druge organe zajedničke vlasti (osim skupštine) plemena su izborne jedinice. Klistenovim promjenama izmijenjena je priroda vijeća. Od Klistena je pleme prestalo biti osnova za izbor središnjih organa vlasti, jer su to postale općine (*demi*), odnosno kotari(*file*). Tako se vijeće sastoji od 10 delegacija kotareva. Povremeno vijeće zasjeda u punom sastavu. Sjednice vijeća su bile javne, jer tijelo od nekoliko stotina članova ne može zadržati tajnost kad bi tajno i zasjedalo. Vijeće je imalo dvije vrste poslova. Oni koji su samo priprema za odluku skupštine i one o kojima vijeće odlučuje samo i konačno. U prvu skupinu spada sve što je u nadležnosti skupštine, a to je zakonodavstvo, financije, vanjski poslovi, rat i mir, diplomacija i slično. U drugu skupinu spada tekuća diplomacija, vojska, financije, nadzor nad svim državnim službenicima, te obavljanje *dokimazije* za izabrane službenike i nove vijećnike. Nakon što je izabran bilo koji

službenik ili vijećnik prije postavljanja u službu trebao je proći kroz postupak *dokimazije* koja je trebala potvrditi građanska svojstva i moralne vrline izabranog. Obavljana je u obliku javnog sudskog ispitivanja, bilo koji građanin je mogao doći i postavljati pitanja. U *dokimaziji* se ispitivalo da li je kandidat atenski građanin, njegova dob i razred, poštuje li bogove i roditelje, da li je uredno obavljao građanske, vojne obveze, da li je kažnjavan i slično. U slučaju da je dokazano neistinito i zlonamjerno postupanje i tvrdnje, mogao je biti lišen građanskih prava, progan pa i kažnjen smrću za najteže zlonamjere. *Bule* je nadzirao rad svih službenika, nakon završene službe podnosili bi izvještaj koji je vijeće preispitivalo.

8.3 Areopag (vijeće areopagita)

Areopag je bio najvažniji organ vlasti sve do Klistenovih promjena. Ime je dobio jer je imao sjedište na Aresovom brijegu (Ares, bog rata). Arhonti nakon što bi završili arhontsku službu postajali su članovi areopaga. Do Solona, kandidati za arhonte su mogli biti samo eupatridi, od tada moraju biti *pentakosiomedimni*, a u 5.stoljeću arhont je bio otvoren za *hipeise* i *zeugite*. Areopag je bio jedini organ u kojem je članstvo doživotno. Upravo ta dužina njihove službe je bila bitan razlog moći tog tijela. Areopag je do Efijaltovih izmjena zadržao najviše mjesto među državnim organima i to zato jer su odluke skupštine bile konačne tek ukoliko ih je areopag potvrdio sa stanovišta njihove usklađenosti sa postojećim običajima i zakonima. Priroda areopagove ocjene nije dispozitivno-politička, nego sudsko-pravna, ali s obzirom na prirodu običajnog prava i trajanja zakona, ta se pravna ocjena svojom širinom približivala diskreciono-političkoj. Areopag je nastupao kao vrsta ustavnog suda. Odluka areopaga je bila neopoziva, imala je svojstvo absolutnog veta(zabrane). Sama nadležnost(njegov veto na odluke skupštine) nakon Efijaltovih promjena, nije osporena nego je samo prenesena na *heliaju*, jer se očekivalo da će *heliaja* tu nadležnost obavljati sa više smisla za mišljenje većine.

8.4 Heliaja

Heliaja (od helios-sunce) je bila najviši sud, nazvan tako jer je zasjedala pod vedrim nebom, kako bi bogovi promatrali i osvjetljivali njezinu pravdu i da se sudci ne bi okružili od zločinaca boraveći s njima u zatvorenom prostoru. *Heliaja* postoji od Solonovog vremena. To je sud koji pokazuje da je pravda djelo običaja koji je u narodu i da između pravde, morala i vjere nema razgraničenja. Svake godine, između građana starijih od 30 godina i koji su pripadnici prva tri razreda, bira se ukupno 6000 sudaca. Kad se skupi dovoljno predmeta, pokazuju dan zgodan za suđenje i sazivaju se redoviti *helijasti*.

Tri ždrijebanja određuju: koji od *helijasta* će uopće sudjelovati u suđenju, koji u kom vijeću i koji predmet će doći pred koje vijeće (ako ima više vijeća istog brojnog sastava). Svi sporovi nisu od jednake važnosti pa od toga zavisi i broj sudaca-porotnika. Postoje vijeća od 1501, 501, 201 člana. Imovinske predmete uglavnom rješava najmanje vijeće, dok vijeće od 501 člana može izreći smrtnu kaznu. Najviše vijeće je za velike predmete koji ugrožavaju opći interes. *Heliaja* je bila prva ili druga instanca, zavisno o važnosti spora.

Heliaja nije bila jedini vrhovni sud ni sud čija se nadležnost proteže na državnom prostoru. Takvih sudova je bilo kako kolegijalnih tako i onih koje čini jedna osoba, a to su areopag, sud *efeta*, sud *bazileja*, sud *polemarha* (za *meteke* i robove), sud arhonta *eponima* (bračni i obiteljski sporovi), sud jedanaestorice (nadležan za manja krivična djela, ovrhu i brigu o pritvorenima). Postojali su i sudovi nadležni samo za određeni kotar ili općinu, kao i sudovi za sporove iz rada, iz pomorske trgovine, zbog povreda tokom misterija i slično. U Ateni postoje arbitražni sudovi, ne kao stalni nego kao izabrani arbitražni sudovi. Stranke u sporu su mogle svoj predmet iznijeti pred sud sastavljen od osoba njihova obostrana povjerenja. Taj sud je nastojao da se stranke izmire ili nagode, a ako do toga ne bi došlo izricao je presudu koja je za stranke obavezna i konačna.

8.5 Državni službenici

Državni službenici ili funkcionari nisu stalni upravni činovnici, nego službenici u čijoj nadležnosti je zbog prirode posla i visine službe bilo političkih, kao slobodnih vrijednosnih ocjena. Takvi službenici su birani na rok od godinu dana, obično kockom između kandidata koje su birali kotarevi, ili poimeničnim izborom u ekleziji i bez prethodne kandidature po filama. Izabrani državni službenik je morao proći *dokimaziju* (obavlja je bule ili *heliaja*), potom priseže da će službu obavljati u skladu sa zakonima te preuzima službu. Također postoje i službenici koji nadziru rad svih ostalih službenika, osobito važan rad financijskih službenika. Na prijedlog tih službi ili bez njega, areopag, *bule* i skupština su mogli pozvati svakoga službenika na odgovornost. Također je svaki građanin koji je mislio da neki službenik svoju dužnost ne obavlja stručno i savjesno te time šteti općoj koristi, mogao protiv takvog službenika podići tužbu kod *helijeje*. To je bila brana protiv nestručnih i nesavjesnih u državnim službama, a ne formalne stručne kvalifikacije. Nakon završene službe, službenici su podnosili izvještaj, naročito financijski. Izvještaje ispituje bule i *heliaja*. Službenik je odgovarao za ustanovljene manjkavosti: imovinske štete je morao nadoknaditi (često u deseterostruku iznosu), a za ostale je mogao biti osuđen različitim kaznama (progonstvo, smrt i slično).

Najvažniji službenici su, do Klistenove promjene, bili *bazilej*, *polemarh*, arhont-*eponim*, šest *tesmoteta*, *kolakreti*. Nakon Klistenovih promjena najvažniji postaju 10 stratega (vojskovođa), 10 *taksijarha* (zapovjednici pješadije), dva *hiparha* (zapovjednici konjice) i 10 *filarha* (zapovjednici konjice file). Postojali su razni drugi službenici koji nadziru trgovinu žitom, brinu o odgoju *efeba*, nadziru ćudoredni život, naročito žena i onih koji brinu o vjerskim svetkovinama, do državnih rizničara. Službenici su neke poslove obavljali pojedinačno, a neke u kolegiju, neke su obavljali konačno, a neke su samo pripremali za odluke *bule* ili *heliaje*. Neki od tih službenika često obavljaju i sudske poslove. Odlučuju o sporovima u predmetima iz svoje nadležnosti i to kao pojedinci ili u kolegiju. U Ateni je državna služba počivala na načelima izbornosti, kratkog trajanja, kolegijalnosti i odgovornosti. Između mnogih službi nije bilo hijerarhije, bile su neovisne jedna od drugih, a organi kojima su bile odgovorne bili su različiti (*areopag*, *bule* ili *heliaja*). Najčešći organ nadzora i odgovornosti je *bule*, mada postoji mogućnost priziva, javnom tužbom, *heliaji*. Atena ne pozna pojam poglavara države (ukoliko se pod tim ne podrazumijeva *bule*) pa ni u smislu organa koji odgovara, pa i nadzire sve grane prave. (Kurtović, 2005: 104)

9. ATENSKO PRAVO

Atensko pravo bilo je u biti običajno pravo, čak i kad se pojavljivalo u obliku pisanih zakona. Riječ zakon je uglavnom značila običajno pravo. Državni normativni apsolutizam bio je stran grčkom poimanju prava i države.

Atensko je pravo u odnosu prema drugim grčkim pravima posebnost onoliko koliko je njegovo izvorište-običaj, posebnost prema običajima ostalih grčkih krajeva. U atenskom pravu nije bilo ništa što bi ostali Grci doživjeli kao sebi stran pravni svijet. U tom pogledu rubna pravna područja grčkog svijeta, zbog stranih utjecaja i pozajmica od okolnog nehelenskog svijeta, bila su veća posebnost od Atene. Atensko pravo je bilo posebno u formalno-pravnom smislu, a ne u sadržajnom, materijalno-pravnom pogledu. Iz misli da je pravo kao pravni običaj dio narodne svijesti, tj. da narod nosi sadržaj prava, iz toga se razvila zakonodavna nadležnost narodne skupštine. S obzirom na to da narod kao cjelina nosi pravo on to pravo može pretočiti u pisani izvor ali ne tako da većina izmišlja pravo koje bi bilo narušavanje dotadašnjeg prava. Zato se pri donošenju novih propisa uvijek pazilo da to novo bude u skladu sa starim, već postojećim običajima. Tako postojeće pravo poprima ono značenje koje danas ima ustav. Starost prava je dokaz njegove ispravnosti. Atenjanima je jasna razlika između norme i njene pojedinačne konkretizacije. Drugim riječima, postoji hijerarhija pravnih vrela, a u njoj samo zakon kao opće, apstraktno pravno pravilo ima svojstvo trajnog pravnog izvora, dok njegove konkretizacije različitog stupnja samo su privremene uz pojam zakon, i hijerarhiju pravnih vrela, Atenjanima je jasan pojam konačnosti i pravomoćnosti pojedinačne odluke.

U pojmu pravomoćnosti pojedinačne odluke, pojam zakon je našao svoju suprotnost: pojedinačna trenutačnost izvire iz vječnosti zakona. Iz sudske i administrativne nadležnosti možemo zaključiti da su Heleni poznavali različite pravne sadržaje, pravna teorija kao ni praksa nije ih suviše razgraničavala niti razvijala njihove posebnosti koje bi dovele do pravnog formalizma. Atensko društvo sebi na priliku posebno je razvilo neke pravne grane, posebno obvezno pravo kao i njegovu podvrstu pomorskog prava.

9.1 Stvarno pravo

Stvarno pravo čak i u 4.stoljeću pr.n.e. nosi oznake plemenskog prava kao što je pojedinac duhovno, moralno i politički samo pripadnik zajednice, tako je to on i imovinski sve što ima, oblik je uživanja koje zajednica omogućava i dopušta. Vlasnik koji svoju imovinu rasipa, mogao je biti tužen i lišen imovine. Nečija je imovina uvijek nazivana *kleros* (kocka) jer je u pradavno doba kockom zajednička plemenska zemlja privremeno davana na

uživanje pojedinim obiteljima. *Kleros* uglavnom znači nečiji zemljišni posjed, jer je zemlja, ne samo glavno, nego jedino osnovno sredstvo za proizvodnju. Atensko društvo je poljoprivredno, zemlja je jedino trajna pravna vrijednost. Biti bogat značilo je imati zemlju. To je razlog da Atenjanima trgovina ili obrt služe da dođu do novca. Uživanje vlasništva, čak i onoga koje je stečeno vlastitim sposobnostima kao što su trgovina, obrta, umijeća i slično, nije značilo isključenje zajednice. U Ateni do Klistena nije bilo nikakvih poreza jer su sve službe bile čast, građani su služili vojsku i sami snosili troškove opreme za vojsku, a one nužne zajedničke izdatke snosili su bogati pojedinci. Tako imovinski sposobniji pojedinci nisu sputavani, ali je zajednica smatrala da su oni njezini heroji. Zato u Ateni postoji širina imovinske inicijative, sigurnost imovine dotle dok ih prati građanska čestitost.

Pravo vlasništva zaštićeno je na nekoliko načina. Postoji tužba o plodovima, pod kojima se podrazumijeva i imovinska korist koju donose fizički neplodne stvari kao npr. stanarina, zakupnina, najamnina i slično, zatim tužba o samom pravu vlasništva *dike ousias* kao i tužba o smetanju posjeda. Vlasnik je upravitelj zajedničke obiteljske imovine, on je predstavnik obitelji kao zajednice. Od Klistenovih izmjena u svakom *demu* se vodi popis građana i *meteka* te njihove imovine, što je osnova političkih prava i obveza. Uz vlasništvo i posjed, u Ateni se razvila hipoteka kao založno pravo na tuđoj nekretnini. Hipoteka je mogla biti zasnovana ugovorom ili sudskom presudom. Založena nekretnina ostaje u posjedu i uživanju hipotekarnog dužnika, ali je ta imovina van pravnog prometa te ju vlasnik smije koristiti samo na način koji ne umanjuje njenu vrijednost. Dospijećem duga i njegovom neisplatom, hipotekarni vjerovnik stječe pravo da uđe u posjed založene nekretnine i postaje njezin vlasnik na temelju samog ugovora ili presudom kojom je hipoteka zasnovana. Tek ukoliko dužnik ne dopusti to privatno izvršenje, tada vjerovnik pokreće postupak pred sudom. (Kurtović, 2005: 107)

9.2 Obvezno pravo

Obvezno pravo ne poznaje formalizam ni teorijska razgraničenja između raznih ugovora, odnosno obvezno-pravnih odnosa pa ni između obveza iz ugovora i onih iz delikata. Jednom uspostavljene obveze, pa i one ugovorne, postaju zakon za stranke. Ugovor *synallagma* se osniva na suglasnosti stranaka. Radi dokazivanja i određenosti često su korišteni pisani ugovori i to tipski ugovori. Postoje ugovori koji stvaraju obveze za obje stranke, pa ih one i potpisuju i imaju jaču dokaznu moć. Postoje ugovori koji imaju obvezu za jednu stranku, pa ih potpisuje samo ona, npr. Ugovor o zajmu. Izvršenjem ugovora je osiguravano: hipotekom, kaparom, zalogom, jamstvom, a do Solona i osobnim jamstvom.

Kapara je iznos koji gubi strana koja odustane od ugovora. Kapara daje strankama pravo na odustanak uz gubitak kapare. Jamstvo, kao dopunska odgovornost trećeg (jamca) da će ispuniti ugovornu obvezu ukoliko je ne ispuni glavni dužnik. Zalog pokretnina kao osiguranje za izvršenje ugovora poznat je također od najstarijih vremena. Dužnički vjerovnik je posjednik založene stvari, pa u času dospijeca i neisplate duga, on može zalog prodati i naplatiti svoju tražbinu.

Od obvezno-pravnih ugovora najvažniji je ugovor o kupoprodaji. To je ugovor koji stranke zaključuju neformalno. Predmet tog ugovora mogu biti pokretnine, nekretnine, stoka, robovi, a do Solona i slobodni Atenjani. Bitan dio kupoprodajnog ugovora je cijena. Kupac stječe vlasništvo tek isplatom pune cijene, a do tada je prodavalac stvari njen vlasnik. Rizik slučajne propasti stvari prelazi na kupca već časom zaključenja kupoprodajnog ugovora. Prodavalac odgovara za kakvoću stvari i jamči za evikciju.

Ugovor o zakupu (zemlje, kuće, stana) i najmu (stoke, broda, roba) također je bio čest. I za njega nisu postojale naročite forme, ali je kod zakupa nekretnine bio uobičajen pismeni ugovor. Zakupnina je plaćena u plodinama (dio priroda) ili u novcu. Ugovor o zakupu zemlje bio je zaključivan na 10 godina.

Pored robova, kao radne snage, mnogi Atenjani su živjeli od rada za druge. Najbrojniji sloj Atenjana, četvrti razred, dobio je naziv *tetes* tj, žeteoci, upravo po tome što su radili kao poljoprivredni radnici na tuđoj zemlji. Pravna forma za taj odnos bio je ugovor o osobnom najmu, danas ugovor o radu. Kao poslodavci pojavljivali su se pojedinci ili država. Tako su mnogi Atenjani posve ili djelomično stjecali za život kao poljoprivredni, građevinski, obrtnički, brodograditeljski i slični radnici. Često su neki robovlasnici živjeli od iznajmljivanja svojih robova. Sličan ugovor je ugovor o djelu (*ergolabeia*), kojom se jedna strana obvezuje da će nešto načiniti (brod, kuću,) za drugoga uz određenu cijenu.

Ugovor o zajmu je za mnoge Atenjane, prije Solona, bio put u ropstvo. Predmet zajma su stvari koje su brojem i količinom određene po vrsti, rodu: žito, stoka, novac i slično. Zajam uz kamate davao je obilježje ovoj vrsti ugovora. Usprkos protivljenju nekih filozofa, zajam uz kamate nije smatran nemoralnim, tako da su uz pojedince koji su se profesionalno bavili davanjem zajmova to činili i hramovi. U Ateni nije postojalo ograničenje kamata; obično su iznosile 10% ali ima slučajeva gdje su bile i preko 20%. neplaćanje kamata dovodilo je do plaćanja kamata na kamate.

Pored ugovora o posudbi tuđe stvari, postojao je ugovor o ostavi. Posebna vrsta ugovora o ostavi je ugovor između bankara (*trapezita*) i ulagača. Vlasnik robova predaje novac na čuvanje bankaru, a bankar se može tim novcem koristiti i vratiti drugi novac.

Ugovor o društvu (ortaštvo) radi vođenja zajedničkog posla također je bio vrlo čest. Odnosi među udruženima određivani su pismeno, a srazmjerno ulozima snosili su i koristi i štete iz tog ugovora. Društva su osnovana iz raznih razloga kao što su brodarska, trgovačka, bankarska, umjetnička, pogrebna i slično.

9.3 Bračno i obiteljsko pravo

Brak i obitelj su bili područje običaja, gdje su pravo, moral i vjera bili usko povezani. Brak je bio dio moralne dužnosti, toliko da se na neženje gledalo kao nemoralne, samožive osobe. Za *bazileje* i stratege mogli su biti birani samo oženjeni. Bračni i obiteljski život smatran je osnovom razumijevanja pune ljudske prirode i načinom bliskosti i razumijevanja.

Ugovor o braku sklapa mladoženja sa starateljem djevojke, a samo u posebnim slučajevima brak se zaključivao na sudu ili pred državnim službenikom. Nakon zaključenja bračnog ugovora, slijede svadbene svečanosti vjerskog i društvenog značenja, ali ne i pravnog. Te svečanosti su oblik dokaza zaključenja braka. Za vrijeme braka muž upravlja mirazom, miraz je nasljeđe koje čeka sinove iz tog braka. Brak je monogamni, a muž je ženin staratelj. Žena je samo majka i domaćica, kao i odgojiteljica maloljetne djece i smatralo se da je za to majka bitan dio odgoja. Konkubinat muža je bio čest, ali konkubina nije imala pristup u bračnu zajednicu. Za ženu, slična bračna sloboda nije postojala. Samo zakonita, bračna djeca su nasljednici pravnog statusa oca, kako njegove imovine tako i građanskog statusa. Vanbračna djeca su *meteki*. Kao što je brak zaključivan bez sudjelovanja javnih službenika, tako je dolazilo i do razvoda. Muž je mogao razvesti brak jednostavnim vraćanjem žene njenoj obitelji. I žena i njezin otac ili brat mogli su uvijek razvesti brak, ali su to morali učiniti preko *arhonta eponima*, kojemu moraju saopćiti razloge za razvod. Muž je ženin staratelj i u tom smislu da je i u trenutku svoje smrti ženi mogao odrediti budućeg muža.

Što se tiče roditeljskog odnosa, u Homerovo je doba bio takav da je otac imao pravo na život i smrt djece. Kasnije je umanjena očeva vlast; do Solona je otac mogao djecu prodati u ropstvo. Ipak, i tada o životu nerođene djece odlučuje otac. Vrijeme nakon poroda otac je primanjem u naručje odlučivao da dijete zadrži na životu. Odnos između roditelja i djece nije privatna stvar, a loše postupanje s roditeljima mogao je tužiti bilo tko. Sa 18 godina muška djeca stječu pravnu i političku zrelost, kao i bračnu. Robovi u Ateni su se također ženili. Kao što je brak slobodnih zaključivan bez suda, tako je i veza robova bila ugovorno-privatna i faktična. Tako je gospodar uglavnom prihvaćao i potvrđivao bračnu zajednicu robova. Robovske bračne veze bile su neformalne i nesvećane.

9.4 Nasljedno pravo

Do Solona u Ateni postoji samo zakonsko (običajno) nasljeđivanje. Po Solonovim zakonima oporuku su mogli sačiniti samo muškarci bez zakonite muške djece. Sinovi nasljeđuju na jednake dijelove. Ženska djeca ne sudjeluju u nasljeđu, jedino ako su neudane tada su braća dužna da im pri udaju daju miraz. Vanbračna djeca nemaju nikakvo pravo na nasljeđe, jer nisu dio obitelji. Ukoliko nema sinova, nasljeđuju braća umrloga, ako nema braće, tada njegove sestre. Poseban je slučaj kad umrloga nadživljava samo jedna kćerka. U tom slučaju ostavitelj je mogao oporukom odrediti nasljednika, čak i ne Atenjanina, ali pod uvjetom da oženi njegovu kćer. Ukoliko umri, koji ima jednu kćer, nije ostavio oporuku, onda arhont-eponim preuzima brigu o njoj, a to znači i dužnost da je uda. Kada su sinovi nasljednici oca, oni preuzimaju nasljeđe bez sudjelovanja javnih službenika, dok u slučaju ostalih nasljednika sudjeluje sud. U oporuci su određivani izvršitelji oporuke.

9.5 Kazneno pravo

Čak i u helenističkom vremenu, kazneno pravo je više područje društva i pojedinca nego države kao institucije. Kao što država ponajviše ne stvara pravo, nego ga stvara običaj, tako i njegova zaštita nije u državnim rukama. Ne samo pravo nego i njegova sankcija ponajviše dio običaja kao morala i vjere kao ideologije. Ne samo da je pravo u svijesti svih, nego je i inicijativa za gonjenje zbog povreda prava ostavljena savjesti i volji građana. Sve u tolikoj mjeri da oštećeni može umjesto suda izabrati bilo vansudsko poravnanje odmazdom ili novčanom naknadom, bilo privatnu arbitražu. Odnos roditelja i djece, supružnika, gospodara i roba, odnos prema šticećenicima, prema vlastitoj imovini, prema kultu predaka, prema bogovima mogu utužiti treći ukoliko smatraju da te privatne stvari nisu ostvarenje općeg morala. Sve je to razlog da između odgovornosti za štetu i odgovornosti iz delikata nema bitne razlike, osim u stupnju. Svaka odgovornost uključuje krivnju (kao osnovu odgovornosti i svaka odgovornost (kao krivnja) uključuje naknadu i osvetu. Kako je imovinska naknada i oblik odmazde, zbog toga je razlika između imovinske kazne samo u stupnju. Smatralo se da je dostojnije slobodnog Atenjanina da bude osuđen na smrt nego na prodaju u ropstvo. Za slobodne Atenjane nema tjelesnih kazna, ni raznih vrsta okrutnih smrtnih kazna.

Svatko tko je smatrao da je oštećen radnjama mogao je prema izvršitelju tih radnji poduzeti sljedeće mjere: osvetu, tražiti imovinsku naknadu ili od suda tražiti presudu. Glava obitelji uvijek nastupa kao oštećeni za svoju ženu, djecu, robove, imovinu, stoku. Isto tako, i glava obitelji prekršitelja odgovara za radnje članova svoje obitelji. Ukoliko nema obitelji,

ove uloge preuzimaju članovi bratstva. Samo srodnik ima pravo na privatnu odmazdu i na nagodbu o naknadi štete, dok treći moraju predmet iznijeti pred sud. Krivac, čak i u slučaju smrti može sve to izbjeći dobrovoljnim izgnanstvom, i to ga stavlja izvan atenskog prava i njegove zaštite. Ukoliko bi se takav vratio u Atenu, svatko bi ga mogao ubiti.

Atimija je uz novčanu kaznu, vrlo česta kazna. To je kazna građanske nedostojnosti i izricali su je u različitim stupnjevima, kao lišenje pojedinih građanskih prava ili potpuna *atimija* koja je najčešće povlačila i kofiskaciju imovine. Izricana je državnim dužnicima, lopovima, prostitutkama, svodnicima, nesavjesnim korisnicima političkih prava ili prava podizanja tužbe, podnosiocima protuzakonskih prijedloga, onima koji vrijeđaju bogove, hramove, vrše povrede obiteljskih odnosa, rasipaju imovinu i slično. Vlasnik roba, stoke ili imovine koji su uzročnici štete trećima, mogao se osloboditi odgovornosti tako što je uzročnika protupravne radnje predao oštećenomu. Stupanj krivnje počinitelja protupravne radnje imao je za posljedicu stupanj odgovornosti, dakle veličinu naknade odnosno vrstu kazne. Imovinske naknade za protupravne radnje koje danas smatramo krivičnim, razlog su da između krivične i druge odgovornosti nema bitne razlike. (Kurtović, 2005: 112)

9.6 Sudski postupak

Bitna razlika između pravosuđa u staroj Grčkoj i u današnjim civiliziranim zemljama leži u tome što, barem u Atici nije postojalo javno tužilaštvo. Sudstvo nije samo po sebi uzimalo u zaštitu zakonitosti, a suci su veoma rijetko pokretali postupak za gonjenje prijestupnika. Postupak pred sudom pokreće glava obitelji (u ime članova obitelji i robova), odnosno umjesto *meteka* njegov zaštitnik (*prostatos*). Dakle, procesualnu sposobnost imaju samo punoljetni atenski građani. Bile su dvije vrste sudskog postupka: privatni (*dike*) i javni (*graphe*). U svim privatnim sporovima (*dike*) spor je mogla pokrenuti jedino osoba koja se smatrala oštećenom; ili je to činio njezin-zakoniti zastupnik (u slučaju da je oštećeni maloljetan, žena, naseljenik ili rob). Jedino je oštećena osoba mogla nekoga pozvati na ročište ili dati iskaz pred sudom, ponekad i uz pomoć neke vrste odvjetnika zvanog *sinigor*. Što se tiče predmeta od javnog interesa (*graphe*), kada se radilo o nekom činu protiv države ili naroda, svaki se građanin koji je bio voljan (*ho bulomenos*) kao član zajednice mogao smatrati oštećenom strankom, te je imao pravo, čak i dužnost, pomoći održavanju zakonitosti, podnoseći sudu tužbeni zahtjev.

Sudski je postupak otpočinjao na sljedeći način: tužitelj je na javnom mjestu pred svjedocima pozivao protustranku, tj. izjavio bi da protiv njega žeti podići tužbu te da zato određenog dana dođe pred odnosnog državnog službenika. Pred državnim službenikom

tužitelj je iznosio svoj tužbeni zahtjev, a tuženi je stavljao svoje prigovore (*paragraphe*). Potom su stranke službeniku podnosile svoje dokaze. Svjedočiti nisu mogle žene ni maloljetnici, nego punoljetni Atenjani, *meteci* i robovi. Uz suglasnost vlasnika, robovi su mogli svjedočiti, ali obavezno pod mukama. Završetkom prethodnog postupka pred magistratom stranke gube pravo na daljnje podnošenje dokaza i ostaje da se spor iznese pred sud. Kad zasjeda odgovarajući sud, ovako izgleda postupak: tužba, odgovor tuženog, saslušanje svjedoka, uvid u isprave itd., sud bez ikakva vijećanja pristupa tajnom glasovanju putem crnih i bijelih kamenčića. Ako je jednak broj glasova, tuženi je oslobođen. Bila su dva glasovanja. Prvo o osnovanosti tužbenog zahtjeva i drugo o obeštećenju. Kaznu predlažu stranke u sporu, i postojala je mogućnost priziva do vrhovnog suda, *Helieje*. Osuđenom je određivan rok za izvršenje. U slučaju materijalne štete nanesene državi kršenjem zakona o trgovini, carinama i rudnicima, pojedinci koji su pokretali sudski postupak smatrali su se oštećenom strankom. Prilikom javnih predmeta jedino je tužitelj morao uplatiti polog. Ako je odustao od tužbe ili nije dobio barem petinu porotničkih glasova, morao je platiti globu od tisuću *drahmi*. U oba slučaja sudska rasprava vodila se samo između dviju strana: sudac i istražitelj bio je zadužen samo da skupi dokaze, da registrira dokaze i svjedočenja. Sud se, kojega god stupnja bio, sastojao od porote koja je bez primjedbi slušala optužbu i obranu, a zatim se izjašnjavala za jednu ili drugu. Suci istražitelja u većini slučajeva bili su arhonti: arhont kralj u predmetima koji su se ticali bogoštovlja ili umorstva; *arhont aponima* u vezi s privatnim pravom građana; *polemarh* za sporove u vezi s naseljenicima i strancima, a *tezmoteti* kada se radilo o povredama materijalnih interesa država. (<https://hrcak.srce.hr/79619>, 22.lipanj 2019.)

10. ZAKLJUČAK

Grčka je zemlja koja je nastanjena od pradavnih vremena. Grci su svoju državu zvali polis (grad-država). Smatra se da je ropstvo bilo temelj antičke Grčke. U grčkim državama građanin je imao pravo izraziti svoje neslaganje u skupštini. Zakoni su podjednako obavezivali i vladajuće i građane. U Grčkoj su ugledala svijet umjetnička djela vrijedna divljenja, koja potiču na to da ih oponašamo i pokušamo nadmašiti. Grčka je demokracija bila izravna, što znači da su u radu narodne skupštine, najvišem organu vlasti, sudjelovali svi punopravni građani osobno. Unatoč svojoj nepotpunosti i formalnosti, grčka se demokracija ističe raznim prednostima. Osiguravala je najveće sudjelovanje u političkoj vlasti i najveće političke slobode najvećem broju ljudi. Dovala je do najvećeg mogućeg usklađivanja interesa građana i države. Grčki je narod živio u prekrasnoj prirodi, uživao političke slobode, sudjelovao u kulturnom i sportskom životu. Upoznao je vrhunce pobjede, ali i poraze. Prvi su se suočili s raznim pitanjima na koja su prvi morali dati odgovore. Bez temelja grčke kulture i Rimskog carstva današnje Europe ne bi bilo.

11. LITERATURA

KNJIGE:

- (1) Friedel, E. (2001) *Povijest grčke kulture*; Zagreb: Biblioteka historia
- (2) Kurtović, Š. (2005) *Opća povijest prava i države*; Zagreb: Sveučilišna tiskara d.o.o.
- (3) Zamarovsky, V. (1978) *Grčko čudo*; Zagreb: Školska knjiga

INTERNET:

- (4) Andrijanić, M.: *Sudska organizacija i sudovanje u Ateni*; <https://hrcak.srce.hr/79619>
[22.06.2019.]
- (5) Erent-Sunko, Z.: *Gospodarstvo i poduzetništvo o Antičko doba-Atena u razdoblju demokracije*; <https://hrcak.srce.hr/18246> [18.06.2019.]

IZJAVA O AUTORSTVU RADA

Ja, **Barbara Paun**, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor završnog/diplomskog rada pod naslovom **Nastanak demokracije u Ateni** te da u navedenom radu nisu na nedozvoljen način korišteni dijelovi tuđih radova.

U Požegi, 27.lipnja 2019

Barbara Paun
